

## Individen som kunskapare

Bengt-Åke Wennberg



I den naturvetenskapliga och tekniska traditionen kan man observera, mäta och registrera vad människor gör och tycker. Detta är förstås helt ok om det man avser att uttala sig om, bara rör förekomsten av själva görandet och tyckandet.

Detta naturvetenskapliga sätt blir emellertid helt otillräckligt om man också vill förstå varför människor gör som de gör och hur de kommer att handla i en framtid. Då måste man förstå betydligt mer. Hur en sådan förståelse kan växa fram genom bidrag från Dig och mig, som de kunskapare vi är, skall jag behandla i denna blogg.

En gammal, och vanlig, uppfattning är att vad människor gör styrs av deras värderingar. En annan lika gammal föreställning är att dessa värderingar bör påverkas och präglas av för mänskligheten överordnade krafter, exempelvis en gud eller andra magiska väsen i himlen eller på jorden. Det finns enligt denna tro, fysiska representanter bland oss, vise män, profeter, präster, kungar etc., som kan uttolka sådana krafter. På senare tid framstår journalister, konsulter och forskare som uttolkare av vilka lämpliga

värderingar som inte bara skall styra Dig och mig och folk i allmänhet, utan också våra ledare.

Av tradition respekterar vi sådana förutsägelser. Av tradition lyder vi dessa personers direktiv och följer deras påbud. Konsekvensen blir att det vi människor gör och tycker, och bör göra och tycka, bestäms av makter utanför oss som tolkas av andra än vi själva. Förr handlade det om budskap från gudarna. I vår tid handlar det om vad som beskrivs som evidens och naturlagar. Numera har värderingarna kommit att formas av profetiska analyser av vår tids kloka män och kvinnor som framträder i TV-soffan eller i Almedalen och vad som står på "nätet".

Filosofen Axel Hägerström från Uppsala uppmärksammade vid slutet av 1800-talet att det, när det gällde sådana utsagor, går en skiljelinje mellan två grupper. Den ena gruppen anser att det faktiskt finns, eller går att fastställa, absoluta och av naturen givna värderingar. Den andra gruppen anser att alla värderingar är en av människorna skapad "konstruktion". Denna senare grupp uppfattar inte värderingar som naturgivna. De anser att värderingarna med tiden har formats av det mänskliga kollektivets gemensamma erfarenheter.

Det som styr görandet och tyckandet, och därmed vad individen kommer att göra i en framtid, är således enligt Hägerström inte något som kommer utifrån eller uppifrån. Värderingar består av inbyggda föreställningar "konstruerade" av människorna själva. Hägerström lyfter genom sin observation fram en konflikt mellan en föråldrad syn på mänskligheten, som upprätthålls av den första gruppen, och en modern syn på mänskligheten som upprätthålls av den andra. Denna konflikt mellan det gamla och det nya är fortfarande i högsta grad aktuell och visar sig i vårt språkbruk.

Personer i den första gruppen, som tror att det som skall göras är styrt av naturgivna grundvärderingar – av en sanning – tänker sig att utfallet av samspelet blir gott om alla människor delar samma värderingar. Den som inte följer sanningen – det föreskrivna – är förtappad och riskerar, genom att bryta mot dessa värderingar, hela samhällets fortbestånd. För dessa personer blir då problemet att alla måste lära sig att göra "rätt". De som inte gör rätt måste övertalas, omvändas och "korrigeras". I värsta fall måste de isoleras eller "tas bort".

Så länge de inblandade tror att de värden som skall styra görandet är naturgivna – det vill säga skall uppfattas som en sanning som inte kan ifrågasättas – är en konflikt mellan de som lever efter olika sanningar omöjlig att lösa. Konflikten försvinner först om någon av dem lägger sig platt

och överger just sin sanning. I denna tanke ligger ett frö till de föreställningar om världsherravälde som många enväldshärskere har umgåtts med.

Det är möjligt för var och en av oss att observera denna konflikt mellan det gamla och det nya i samtal och debatter. De som ingår i den första gruppen samtalar som om det bara handlade om att övertyga "alla de andra" om den rätta läran, värderingen, åsikten, för att aktuella svårigheter skall klaras av och problemen bli lösta. De anser att om och när man misslyckas med detta så blir den enda rimliga lösningen att bygga murar för att skydda den egna värdeskalan, tala maktspråk eller att på olika sätt tvinga "de andra" att ansluta sig till den värdeskala man ser som den "rätta" och som man själv lever efter.

Hägerströms observation pekar på en annan och mer modern syn på människans natur som numera får en allt större spridning. Vi som tillhör denna grupp brukar utgå från att en människa är autonom. Individerna väljer att göra som hon gör. Hon väljer, även om hon själv inte alltid är medveten om att det är ett val. Hon väljer, även när hon känner sig tvungen att göra det hon gör, eller reagerar "spontant". Valet är en följd av vad individen tänker, känner, förstår och förutser, i den situation hon befinner sig i.

I den moderna synen ingår att det mänskliga görandet har en avsikt – en intention. Det är därför som jag skiljer mellan "göra" och "handla". Görandet är det fysiska utförandet. Handlingen är den "mening" som individen lägger i att denne gör som denne gör. Jag uppfattar varje görande som en handling. Många olika göranden kan vara samma handling och samma görande kan vara många olika handlingar.

Jag har godtagit denna syn på människan eftersom den visar på en utveckling av tänkandet om människan som ger mänskligheten en möjlighet att bryta sig ut ur den tvångströja som uppstått genom att vi trott på att naturgivna, övergripande och magiska makter styr oss. Nackdelen med att överge denna tvångströja är emellertid att vi då, som enskilda individer, tvingas ta ansvar för vad vi väljer att göra. Detta skapar en skarp skiljelinje mellan de som anser att samhället och människorna skall styras av religiösa normer fastställda av någon högre gudom och de som ser samhället utifrån en sekulär och demokratisk position, där människorna själva stiftar sina lagar och därför tar ansvar för att följa dem.

Fundamentalister, diktatorer, terrorister och deras anhängare tar inte ansvar för det egna valet då de inte anser sig ha ett sådant. På grund av sin tro på "sanningen", och på att sanningen till slut skall segra, kan de utan

tvekan göra de mest fruktansvärda handlingar i de högre makternas namn. Om världen har blivit galen så anser de att skälet till detta är att människorna inte följer de av naturen och av gud givna normerna. Det enda, som de som individer då kan göra är att, trots allt, följa de budord som ringer i deras öra. Om dessa budord handlar om att döda otrogna så gör de det i ett desperat hopp om att genom en sådan handling bli accepterade i den gemenskap som de "tror på". De stärks i denna tro av de budskap som förmedlas till dem av olika företrädare för just deras "sanning". Yttre propagandafraaser kan således skapa en resonans med sådana individers egna inre monologer, som i sin tur leder till att de gör som de gör.

Många filosofer har konstaterat att en ny syn på människan verkar växa fram när mänskligheten drabbas av omvälvande händelser som gör att man förlorar förtroendet för de som är representanter för de styrande normer och föreställningar man tidigare levt med. Detta får allvarliga konsekvenser för samhället som då måste omorganisera sina institutioner i enlighet med den nya syn på människan som växer fram.

Eftersom görandet bygger på en intention som riktar sig framåt kan man säga att handlandet syftar till något man vill skall hända i en framtid. Denna framtid delas av andra aktörer. Därmed lägger det som görs, grunden för det vi kallar en interaktion, ett gensvar från andra. Detta gensvar bygger i sin tur på vad övriga aktörer tror om framtiden – och vad de i sin tur önskar skall hända. Interaktiviteten skapar något som ligger utanför den enskilda aktörens kontroll, men som påverkas av alla.

Det är då viktigt att notera att det inte bara är individen själv som lägger en mening i det denne gör. Alla andra, som berörs, lägger också en mening i det som görs. Vad andra tror om den händelse som då uppkommer bestämmer sedan det gensvar de ger, och vad de därefter gör. Det interaktiva handlandet, som alla medverkar till, skapar således ett skeende som människor ger en mening. Denna mening utlöser i sin tur nya interaktiva handlingar och nya händelser i all oändlighet.

Det interaktiva handlandet skulle kunna bli alldeles obegripligt och förvirrande, om det inte vore för att vi människor kan tala om, och förklara för varandra varför vi gör som vi gör, vilken mening vi ger de olika händelserna och gemensamt reflektera över konsekvenserna. Om sådana samtal var allmänt förekommande skulle varje människa kunna vara en kunskapare i samhället. Hon skulle då aktivt genom sina samtal med varandra kunna ta del av hur det brukar bli som det blir. Hon skulle därefter kunna reflektera över hur och varför det blivit som det blivit i de skeenden

hon känner till. Hon blir därmed allt bättre på att förstå det kollektiva handlande som hon själv deltar i. Hon kan sedan allt bättre bidra till den gemensamma förståelsen av vårt samhälle.

Varje individ besitter om detta bara en individuell kunskap. För att göra det möjligt för allt fler att förstå ett visst skeende måste denna individuella erfarenhet hämtas upp, tecknas ner och spridas. Våra mentorer Dorothy och Galvin Whitaker engagerade sig därför i något som vid denna tid kallades "Human Inquiry". Deras bidrag till denna forskningsinriktning kallade de "partnership research". Vi, jag och Monica Hane, har tagit fasta på deras erfarenheter och gjort speciella fokusgrupper som bygger på det vi kallat "utforskande samtal".

Vår poäng är alltså att man genom utforskande samtal där deltagarna betraktas som kunskapare och upptäcktsresande, snarare än informanter, kan kartlägga det interaktiva handlandet. Med det interaktiva handlandet menar vi då inte bara summan av de enskilda görandena och dess konsekvenser utan också hur, och varför, var och en väljer att handla som man gör och hur man uppfattar meningen med det utfall – den händelse – som skapas av alla aktörerna tillsammans. Ju bättre underlag om det interaktiva handlandet som våra kunskapare bidrar med, desto säkrare hypoteser går det att formulera för hur vi, var och en på sin kant, kan bidra till att skapa en bra framtid för oss alla.

Originaltext

<https://www.bengtharry.me/?p=2577>